

Osvoboditev žalovanja

PETRA POGOREVC

»Vedno me je (boleče) presenečalo, da lahko – navsezadnje – živim s svojo žalostjo, kar pomeni, da je dobesedno znosna,« v *Dnevniku žalovanja*, ki ga je leta 1977 začel pisati dan po smrti svoje matere, ugotavlja francoski lingvist in strukturalist Roland Barthes. »A – gotovo – je to zato, ker lahko to kolikor toliko (se pravi z občutkom, da mi ne uspeva), izgovarjam, ubesedujem.«¹ Kot lahko preberemo v uvodni opombi tega sugestivnega dela, ne gre za knjigo, ki bi jo avtor dokončal, temveč bolj za hipotezo knjige, kakršno je želel napisati. Sestavljajo jo prebliski, ki si jih je včasih z nalivnikom, drugič s svinčnikom zapisal na četrtime navadnih listov papirja. »Moja žalost je *neizrazljiva*, a kljub vsemu *izrekljiva*.«²

Izgovarjati, ubesedovati oziroma izrekati žalost torej pomeni, da jo naredimo znosno. Zajamemo jo v dejavnost, s katero jo poimenujemo, o njej komuniciramo, jo s tem do neke mere zajezimo. V *Žalostinkah* Jerneja Potočana pa že uvodoma, ravno nasprotno, uzremo situacijo, v kateri se dramske osebe tovrstnemu početju srdito upirajo. Skrivajo solze in kradejo robce, zanikajo žalost in zatrjujejo okolici, da je z njimi vse v najlepšem redu.

V njihovem početju je veliko vzgibov in stavkov, ki jih utegnemo prepoznati kot lastne. Za to ne potrebujemo nujno izkušnje žalovanja za umrlo osebo. Dovolj so prekinjena ljubezen, izdano prijateljstvo ali izgubljeno delovno mesto. Dovolj je kakršna koli izkušnja, ki nas navda z občutkom krivične izgube, pa smo se zmožni vesti natanko tako kakor osebe v *Žalostinkah*. Tako kot one namreč dobro vemo, da je občutenje žalosti pred drugimi najbolj prikriti. Najbrž jih avtor prav zato, ker so nam podobne, obravnava s humorjem, prizanesljivostjo, ironijo in toplino, zaradi katerih jim zlahka odpustimo tudi kakšno nečednost. Recimo to, da ne posodijo robca, čeprav ga imajo, ali pa, da oropajo pošto, ker nimajo denarja za znamko.

Avstrijski nevrolog in psihoanalitik Sigmund Freud je žalovanje definiriral kot reakcijo na izgubo ljubljene osebe ali kakšne abstrakcije, denimo domovine, svobode ali ideala. Kot je zapisal v študiji *Žalovanje in melanholija* iz leta 1917, je »preizkušnja realnosti pokazala, da ljubljene objekta ni več, nato pa zahtevala, da je treba pretrgati

¹ Roland Barthes, *Dnevnik žalovanja [Journal de deuil]*, iz francoščine prevedla Suzana Koncut, Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2020, str. 185.

² Prav tam.

vse povezave libida s tem objektom«. ³ Ta zahteva pri žalujočem naleti na upiranje, ki je lahko tako intenzivno, da povzroči odvrnitev od realnosti in zatekanje k ohranjanju objekta s pomočjo halucinatorne psihoze. Ali gre za normalen proces žalovanja ali za melanholično inhibicijo, je bolj kot od intenzivnosti stanja odvisno od njegovega trajanja: pri žalovanju se jaz sčasoma osvobodim.

Kadar osebe v *Žalostinkah* jočejo, počnejo to za štirimi stenami svojih domov, kamor jim v besedilu praktično brez izjeme ne sledimo. Avtor jih namesto z lastnimi imeni poimenuje glede na njihovo poklicno izbiro ali generacijsko pripadnost, namesto v zasebna ali delovna okolja pa jih posadi v prehodni prostor lokala. Kot eden redkih in izginjajočih prostorov, ki še dovoljujejo (napol) javno manifestacijo žalosti in bede, se lokal razkriva kot njihov skupni simptom. Osebe v igri namreč bolj kot vse drugo določa in povezuje prav občutenje žalosti, ki pa je v sodobni družbi tabuizirano. Medtem ko je bilo še v 19. stoletju modno, se ga je v sredini 20. stoletja začelo obsojati, zaradi česar je skoraj izginilo iz polja javnega in vidnega.

Kot je v knjigi *Eseji o zgodovini smrti na zahodu: od srednjega veka do današnjih dni* leta 1975 zapisal francoski medievalist in družbeni zgodovinar Philippe Ariès, je ta nenadni obrat prihajal od zunaj in ga je narekovala družba. Bil je v neposredni povezavi z novim moralnim imperativom, »potrebo po sreči, moralno nalogo in družbeno obvezo, da vsakdo prispeva h kolektivni sreči, ki izključuje sleherni razlog za žalost ali nelagodje; potrebo, ki terja stalno vzdrževanje srečnega videza, tudi takrat, ko je človek do skrajnosti obupan«. ⁴ Ljudje so se morali odpovedati temu, da bi bili ob svojih bližnjih v trenutku bolezni in smrti, prenehali nositi žalna oblačila in opustili vse vidne znake žalovanja. Toda zaradi tega jim ni odleglo, mnoge raziskave kažejo, da sta imela zanikanje in potlačitev kvečjemu nasproten učinek.

Nekaj podobnega ugotavlja tudi Roland Barthes: »Ponotranjeno žalovanje se ne kaže z nobenimi znaki. / To je dopolnitev absolutne notranjosti. Vendar pa so vse modre družbe predpisale in kodificirale povnanjenje žalovanja. / Nelagodje naše družbe, ki žalovanje zanika.« ⁵ Natanko to družbeno pogojeno zanikanje žalosti ozavešča Jernej Potočan, četudi njegove osebe pogosto žalujejo iz razlogov, ki so veliko bolj abstraktni kakor smrt bližnjega, ki je navdihnila *Dnevnik žalosti*. Izhaja iz dejstva, da v sodobni družbi zbuja nelagodje vsi vidni izrazi žalosti. Preigrava teme staranja, bolezni, revščine, osamljenosti in brezposelnosti. Opozarja, da je rob družbe stvar dogovora in da se lahko na njem kadar koli znajdemo vsi.

Jernej Potočan številne tabuizirane teme vpne v konkretne situacije, znotraj katerih se v njegovi drami srečujejo ljudje, ki v odnosih med sabo, še bolj pa v razmerju do nas, ostajajo neznanci. Poveže jih z večje napisanimi dialogi, za katere pa so bolj kot vse drugo značilni premolki in nejasnosti; postavi jih v na videz vsakdanje situacije, ki pa lahko zaradi enega samega detajla dobijo silovit zamah in uničujoče posledice. »Ves čas preigrava potencialne osvobajanja, ki jih ponuja dramska (ali vsakršna) literarna forma – oživlja umrle like, jih postavlja v neskončni čas, multiplicira njihovo zavest, spretno izkorišča moč imaginacije in nemogočega, ki prehaja v mogoče. Pogosto se zazdi, kot da opisuje razvaline nekoč obstoječega sveta,« je ob bralni uprizoritvi *Žalostink*, ki jo je na Festivalu dramske pisave Vzkrík leta 2019 režirala Mojca Madon, o besedilu zapisala dramaturginja Zala Dobovšek. ⁶

Kar rešuje, je v tej drami lahko bližina neznanca, s katero se ustvarijo pogoji za izgovarjanje, ubesedovanje, izrekanje žalosti. S to bližino oziroma zmožnostjo oseb, da jo prepoznajo in sprejmejo, so povezani potenciali njihovega osvobajanja. Toda to sočasne rešitve, ki jih prekine smrt lastnikov lokala in njegovo posledično zaprtje. Na začetku spremembe, ki bi morda lahko prinesla trajno ozdravitev, mora najbrž stati radikalna osvoboditev žalovanja kot takšnega. Z besedami Rolanda Barthesa: »Ne *razkazovati* žalovanja (ali biti do tega vsaj brezbrizen), temveč *uveljavljati javno* pravico do ljubečega razmerja, kakršno implicira.« ⁷

³ Sigmund Freud, *Žalovanje in melanholijska [Trauer und Melancholie]*. Prevedel Rado Riha. V: *Metapsihološki spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2012, str. 198.

⁴ Philippe Ariès, *Eseji o istoriji smrti na zapadu: od srednjeg veka do naših dana [Essais sur l'histoire de la mort en occident]*, iz francoščine v srbščino prevedla Zorica Banjac, Beograd: Pečat, 1989, str. 71.

⁵ Barthes, 2020, str. 165.

⁶ Navedek je iz napovedi omenjene bralne uprizoritve na spletni strani festivala Vzkrík: <http://www.vzkrik.si/jernej-potocan-zalostinke/>.

⁷ Barthes, 2020, str. 63.